

**XII. Erdélyi Tudományos Diákköri Konferencia
Kolozsvár, 2008. május 15-17.**

A brassói Pop család alsócsernátoni munkái

Szerző: Pál Emese

Babeş- Bolyai Tudományegyetem

Történelem- Filozófia Kar

Kulturális örökségvédelem mesterképző, I. év

Témavezető: Kovács Zsolt tanársegéd

Babeş- Bolyai Tudományegyetem

Történelem Filozófia Kar

Művészettörténet Tanszék

Bevezető

Dolgozatom tárgya az alsócsernátoni templom belső berendezése, különös hangsúlyt fektetve a mesterekre vonatkozó adatok összegyűjtésére, összefüggéseinek felvázolására. A kutatott együttes az oltár és szószék mellett egy falképet, üvegablakokat és a megrendelő portréját is magában foglalja. Alsócsernáton Kovászna megyében, Kézdivásérhely közelében található, római katolikus temploma 1844-ben épült Zámblér János csíkszentmártoni plébános és tiszteletbeli kanonok megrendelésére.

A téma egy tágabb kutatási körbe illeszkedik, amelyben egy brassói román oltárkészítő család székelyföldi munkásságát vizsgáltam. Az ortodox vallású Pop család a XIX. század 20-as éveitől kezdődően több római-katolikus templom belső berendezésének elkészítésére kap megbízást. Az eredetileg ikonfestő apa, Ioan Pop, és Nicolae nevű fia nemcsak oltárképek festésével foglalkozik, hanem az oltárok teljes felépítménye, a szobrok és a szószékek is az ő munkájuk. Ők készítik többek között a csíksomlyói kegytemplom oltárait és szószékét, emellett olyan előkelő megrendelők is hozzájuk fordulnak, mint Kovács Miklós püspök a szülőfalujába, Tusnádra készítendő berendezés esetében. Alcsíki munkásságuknak köszönhetően az 1850-es évektől kezdődően Udvarhelyszéken és Háromszéken is tetemes számú megrendelést kapnak. Alsócsernáton kapcsán újabb műveik elemzésére van lehetőség, mely által közelebb kerülünk a munkásságukra vonatkozó kérdések megválaszolásához és a XIX. századi székelyföldi művészet jobb megértéséhez. Kiemelendő, hogy itt tűnik fel először a család legtehetségesebb tagja, a bécsi akadémián végzett Mișu Popp is, akinek a megrendelőről, Zámblér Jánosról festett portréja a szakirodalomban ismeretlen.

Dolgozatomban levéltári adatokra és a román szakirodalomban megjelent, Mișu Poppal foglalkozó tanulmányokra, monográfiákra támaszkodva egy olyan jelenséget szeretnék kifejteni, melynek eredményeként létrejött alkotások nem tartoznak az erdélyi művészet remekművei közé, kutatásukkal mégis hasznos és érdekes eredményekre juthatunk.

Az alsócsernátoni római-katolikus templom építése

1332-ben Alsócsernátonnak már plébániatemploma van, Péter papjának neve a pápai tizedjegyzékben maradt fenn.¹ Erődtemploma, mely ma a református felekezet birtokában van, a XVI. század elején épülhetett. A reformáció idején a falu teljes lakossága elhagyta a katolikus vallást, csak a XVIII. században emelkedik a számuk. Ekkoriban Futásfalva filiájaként működő katolikus gyülekezet hívőinek száma kétszáz körül lehetett, mely azonban növekvő irányt mutat. Az 1823-as futásfalvi vizitációs jegyzőkönyvben² Alsó és Felsőcsernátont egybe számítva a katolikusok száma 465 lélek, az 1830-as vizitációban³ Alsócsernátonban külön 300 hívőt jegyeztek le. Futásfalva filiái a XIX. század elején a környékbeli kis katolikus lélekszámú falvak: Albis, Alsó és Felsőcsernáton, Dálnok, Ikafalva voltak. Az 1823-as vizitációs jegyzőkönyvből tudjuk, hogy ezek közül egyik sem rendelkezett külön templommal, egyedül Alsócsernátonnak volt egy kis kápolnája, melyet Bernáld György, helyi földbirtokos tartott fenn. A kápolnáról nem sokat tudunk meg, romosnak, rossz állapotúnak írja le, azonban ekkor már minden héten misét mondanak és önálló papjuk is van. Az 1830-as vizitációs jegyzőkönyv már több információt szolgáltat az 1844-ben felépülő templomról. Itt is találunk említést a kis kápolnáról, melyet a Bernáld család felújított, azonban egy sokkal érdekesebb bejegyzésre is felfigyelhetünk. A vizitációt végző bizottság elé járult Zámblér László, helybeli földbirtokos, aki a csernátoni katolikus hívek számának növekedésére és az anyaegyháztól való nagy távolságra hivatkozva kérvényezi, hogy nyilvánítsák önálló parókiává. Nyilvánosan, mindenki előtt kijelenti, hogy templomot akar építeni szülőfaluja számára, ha engedélyt kap rá. A bizottság megígéri, hogy kérését továbbítják a főespereshez és a püspök plébánost fog kinevezni, ha elkészült a templom. Felszólítják, hogy válasszon az építendő templom számára egy megfelelő helyet és erről értesítse a püspököt.

A sepsiszentgyörgyi levéltárban a Zámblér család iratanyaga között találhatóak, Zámblér Jánosnak testvéréhez, a kancellárián szolgáló Zámblér Lászlóhoz írott levelei.⁴

¹ *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Transsylvaniensis*. Albae Carolensis, 1882. 96.

² 1823-as vizitáció, Futásfalva, Gyulafehérvári Érseki Levéltár (a továbbiakban GyÉL). I/4.25 doboz.

³ 1823-as vizitáció, Futásfalva, GyÉL. I/4. 26 doboz.

⁴ Zámblér család iratai, Román Nemzeti Levéltár, Kovászna Megyei Kirendeltsége (a továbbiakban RNLK), Fond 60/27, 60/24

Zámblér János 1789. február 3-án született Alsócsernátonban, tanulmányai elvégzése után Gyulafehérváron tanár és számvevő, 1818-tól 1829-ig Csíkszentsimonban, majd 1830-tól haláláig, 1849. július 24-ig Csíkszentmártonban plébános, emellett a tiszteletbeli kanonok címet is birtokolta. A két testvér közül egyik sem él Alsócsernátonban, így leveleik nagyrészt a birtok és a gazdálkodás problémái körül mozognak. A 38 terjedelmes levél 1835 és 1841 között íródott, de 1846-ból is van néhány. Sajnos a templom építése körüli időszakból nem őrződött meg egy sem, így csak néhány említést találunk az azt megelőző évekből. Zámblér János már 1835-ben beszél az építendő templomnak ígért borról, amelyet elküldött Csernátonba.⁵ Az 1837. március 17.-én kelt levelében a következőket olvashatjuk: „Kedves Etsém, arra kérek, hogy ha az Isten szerencsét ad a boraid eladásához bár egy mázsás Harangot öntes Segesváron, mert az isteni szolgálat már minden héten foly és csupán a Harangba van szükség én kehelyt ciboriumot úgy kiállottam”.⁶ Kegytárgyak, bor adományozásából és harang készítésére való felszólításból arra következtethetnénk, hogy a templom már állt ebben az időszakban, azonban a templom homlokzatán levő felirat és az 1868-as vizitáció is 1844-et jelöli meg az építés dátumaként. Egy következő levelével alátámasztja feltételezésünket, hogy a templomot csak később építik, a harangot és más tárgyakat pedig valószínűleg a kápolna számára adományozzák, annál is inkább, mivel édesanyjuk révén szoros kapcsolatban álltak a templom patrónusaival, a Bernáld családdal. 1839 februárjában írott levelében még csak a templom építésére szánt összegről beszél: „Reménlem őszre az Udvarból le fog jöni. A Püspök jó akarattal ígerte, nem tudom fogé segíteni benne.”⁷ Zámblér János a templomon kívül iskolát is épített, melyről 1839-ben írja: „július 18 án az oskola fundeamnetuma nagy pompával tétellett bé.”,⁸ Ebből az alkalomból 42 úri vendégnek készített ebédet. A templom alapkövetételének időpontját nem tudjuk, azonban a homlokzat feliratának tanúsága szerint 1844-ben készült el. Érdekes módon a felirat és a források is a templom építetőjeként csak Zámblér Jánost nevezik meg, holott testvére, Zámblér László volt az, aki 1830-ban ünnepélyesen felvállalta annak építését.

A felépített templomról az 1868-as vizitációból⁹ kapunk képet. Ebben az építetőre és az építés idejére vonatkozó adatok után a templom felszenteléséről olvashatunk, melyre csak 1853. június 3.-án, Jézus szívének ünnepén került sor. A templomot Haynald Lajos püspök

⁵ RNLK, 60/27/12

⁶ RNLK, 60/27/51

⁷ RNLK 60/24/24-25

⁸ RNLK 60/024/79

⁹ 1868-es vizitáció, Futásfalva, GyÉL. I/4. 39 doboz.

Krisztus színeváltozásának tiszteletére szenteli, ekkor kerül sor a Zámblér János által adományozott harang megáldására és két vértanúszent ereklyéjének elhelyezésére is. A templom berendezéséről szóló részben a főoltárról beszél, mely aranyozott, az oltárképen pedig Krisztus színeváltozásának jelenete látható. Mellékoltárok, ereklyetartók, örökmécses nincs, fehér és arany színű gyertyatartókról, szenteltvíztartóról olvashatunk. Hiányosságként említi, hogy gyóntatószék sincs, a falat nem díszítik Krisztus keresztútját megjelenítő képek. Kórus és orgona van, külön ülőhelyeket alakítottak ki a nőknek és férfiak, azonban szükség lenne még papi ülőszékre, azaz falditoriumra és kis zsámolyokra. Külsőjével kapcsolatban megjegyzik, hogy a templom sík helyen található, nem védett a tűztől, sem fal, sem temető nem veszi körül. A sekrestye alatt, kizárólag a Zámblér család részére kriptá van kialakítva, külön hangsúlyozza, hogy mást nem engednek oda temetni. Ennek bejárata kívül található. A vizitáció során összeírt tárgyak között szerepel aranyozott ezüst cibórium, monstrancia, patina, réz tömjénező, keresztek, gyertyatartók és más kegyeszerék, emellett a liturgiához szükséges könyvek és papi öltözékek is megtalálhatóak.

Több tény is arra utal, hogy a templom építése nehezen haladt, a levelezésből kitűnik, hogy a megrendelő anyagi gondokkal küszködött, talán ezzel magyarázható, hogy a felépült templomot majdnem tíz év eltelte után szentelik fel és még 1868-ban több belső felszerelés hiányzik. Önálló plébániává csak 1873-ban válik. Az 1882-es sematizmusból megtudjuk, hogy Alsócsernátonhoz csatolták fíliaként Albist, Dálnokot, Felsőcsernátont, Lécfalvát, Markosfalvát, Mártonfalvát és Várhegyet, Futásfalvának csak Ikafalva maradt. Ezek között olyan település is van (pl Várhegy, Lécfalva), ahol tíz főnél kevesebb katolikus hívő él.

A templom belső berendezése

Az oltár (1. kép) felépítménye egyszerű, az oltárképet két aranyozott kompozit fejezetes oszlop és fogsordísszel ellátott háromszögromzatos lezárás keretezi. A karcsú oszlopok alsó egyharmad részét aranyozott vájatok töltik ki, az általuk tartott felfele lépcsőzetesen szélesedő párkányszerű részt fogsordísz és rozetta díszíti. Az oromzat csúcsán, fénysugarakkal övezett körben Jézus szívére utaló, lángokat kibocsátó töviskoszorúval körülvevő szív, a két szélső oszlop tetején pedig egy-egy díszes urna található. A gerezdelt aljú urnákon virágfüzér csüng, mindkettő csúcsán levelekkel keretezett virágcsokor áll. A tabernákulum (3. kép) az oltár felépítményéből kissé kiugrik, azonban kiképzése kevésbé hangsúlyos, gerezdelt kupolája nem oszlopokra támasztott, hanem egybeolvad a szentségház többi részével. A félkörívesen kiképzett tabernákulum ajtaján az Eukarisztiára utaló aranyozott kehely és a sugárkoszorúval övezett IHS monogramos ostya volt látható, melyet a legutóbbi javítás következtében sajnálatos módon egynemű fehérre és aranyszínűre mázoltak, eltüntetve a sugárnyalábokat és az IHS monogramot is. A szentségház ajtajának két oldalát virágfüzér díszíti, az aranyozott, gerezdelt kupola csúcsán kereszt áll. A félköríves keretben elhelyezett oltárképet szimmetrikusan elhelyezett virágornamentika veszi körül, mely a közepén látható virágcserepből indul ki. A cserépben napraforgóhoz hasonló virágok láthatóak, a kanyargó, levelekben végződő indák folytatásaként az oltárkép két oldalán apró gyümölcsökből és levelekből álló díszítés fut le. Az indás, leveles ornamentika az oromzat csúcsán és az oltár felépítményének két oldalán is megjelenik, mintegy keretbe foglalva az egész oltárt. Néhány éve az eredetileg szürkés-kékes márványutánzatú festést (2. kép) egyszerű halványsárga, fehér és arany színekre festették át, megfosztva az oltárt az előkelőbb és díszesebb külsőtől.

Az oltárképen a templom titulusának megfelelően Krisztus színeváltozásának jelente látható (4. kép). A történetet Máté, Márk és Lukács evangélista is megörökíti.¹⁰ E szerint Jézus, maga mellé véve Péter, Jakab és János apostolt, fölment egy magas hegyre és ott színében elváltozott előttük: „ragyogott az arca, mint a nap, a ruhái pedig olyan fehérek lettek, mint a napsugár.”¹¹ Ekkor megjelent Mózes és Illés, és beszélgettek Jézussal. Péter kéri Jézust, hogy építsenek három sátrat és maradjanak a hegyen. A jelenet legdrámaibb pontja, mikor egy

¹⁰ Máté 17, 1-13; Márk 9, 1-12; Lukács 9,28-36.

¹¹ Máté,17,2

felhő ereszkedik a hegyre és hang hallatszik: „Ez az én szeretett fiam, akiben kedvem telik.”¹² Krisztus színeváltozását a teológusok theofániaként értelmezik, melyben a Szentháromság kinyilvánítja dicsőségét: Jézus színében elváltozik, az Atya a felhőből szól, a Lélek pedig a fény által van jelen.

A festő a témát az ikonográfiai hagyományra támaszkodva jeleníti meg. Inkább dombos, mint sziklás tájat látunk, melyet sűrű fellegek borítanak. Középen, a domb tetején Krisztus áll, szinte lebeg, győzedelmes testtartásban, fehér ruháján világoskék paláttal. Alakjából fény sugárzik. Jobb oldalán felhőbodron térdelve a kék ruhás, vörös palástos Mózes látható a tíz parancsolatra utaló kőtáblával a kezében. A megszokottól eltérően Mózes nem öreg, szakállas alakként jelenik meg, és attribútumaként nem két kőtábla, hanem csak egy látható. Vele átellenben kezét összekulcsolva a szakállas Illés térdel. Jóval alattuk a három apostol alakja tűnik fel, az ikonográfiai hagyománynak köszönhetően könnyen meg lehet különböztetni őket. A kép bal oldalán az ifjú, szakálltalan János, jobb oldalán pedig Jakab látható, középen az idősebb férfiként ábrázolt Péter épp szólásra nyitja ajkát. Arcukon nem látható az a meglepődés és rettegés, ami a Biblia szerint az apostolokat betöltötte, egyedül Péter az, akinek arca meghatódást fejez ki. Ezzel szemben Jakab apostol arca és testhelyzete unatkozó ember benyomását kelti. Gesztusaik beállítottak, mesterkéltek, egyáltalán nem tűnnek természetesnek. A képen megjelenő alakok arca nagyon hasonlít egymásra, pontosabban két típust különíthetünk el: az Illés próféta és Péter apostol által képviselt ősz hajú, szakállas típust és a fiatalabb, barna hajjal keretezett arctípust. A két típus azonban csak színekben tér el egymástól, a mandulavágású szemek, erőteljes orrok ugyanazok. A kezek finoman megrajzoltak, csak kissé túl nagyok, mely leginkább János apostolnál tűnik fel, Jakab jobb keze pedig mintha kifordult volna. Mózes és Illés lába a test többi részéhez képest kicsinek tűnik. A festő mesterien oldotta meg, hogy Krisztus és az apostolok, mint földi lények, a földön állanak, Mózes és Illés pedig, a mennyei szféra képviselői, a felhőkön lebegnek. A felhőbodrok azonban sematikusak, nem keltenek áramló és félelmetes hatást, szimmetrikus elrendezésükkel díszletszerűvé válnak. A festő komplementer színek használatával törekszik harmóniát teremteni, János ruhájának vörös és zöld színe, Mózes és Illés ruháinak ellentétes színpárosítása nem lehet véletlen. Az oltárkép eléggé rossz állapotban van, színei kopottak, beszürkültek. Megfigyelhetjük, hogy míg az egyes architektúrális és díszítőrészek esetében az oltár készítője jól elboldogul a klasszikus formák kivitelezésével,

¹² Máté 17, 5

az oszlopfők akantuszlevelei, volutái dúsan faragottak, az indák könnyedek és hajlékonyak, az oltárkép sematikussága azonban tudásának korlátairól árulkodik.

Az oltár mögött, a hívők számára láthatatlanul, egy falfestmény található (5. kép), mely szintén a Színeváltozás témáját dolgozza fel. Feltételezésünk szerint a templom építését követően néhány évig a templom oltár nélkül állhatott, annak helyét ez a falkép és egy eléje állított oltárasztal tölthette be. A falfestményt a ma látható oltár miatt sajnos csak nagyon nehezen lehet megközelíteni, fényképet is csak az alsó részéről lehet készíteni, azonban e korlátozott lehetőségek ellenére is levonható néhány következtetés. Az oltárképet imitáló tojássoros keretben megjelenő falkép és az oltárkép közötti hasonlóságok első látásra feltűnnek. A két kép ugyanazt a kompozíciós mintát követi, a falképen ugyancsak Krisztus alakja áll középen Mózesről és Illésről közrefogva, azonban a két próféta itt nem térdelő, hanem álló helyzetben látható. Alattuk a három apostol az oltárképtől eltérő sorrendben látható: a bal oldalon Jakab (6. kép), középen János, jobbról pedig Péter jelenik meg (7. kép). Habár az alakok elrendezése ugyanolyan, mozdulataik sokban különböznek. A falképen levő apostolok mozdulatai hevesek, kifejezőek, mondhatnánk „barokkosak” a visszafogott, merev oltárképpel szemben sokkal élettelibbek. Arcukon csodálkozás, félelem tükröződik. A bal oldalon látható Jakab térdén áll és a sziklába kapaszkodik, másik kezét meg kérdőn emeli a magasba. János a szívéhez kap, Péter kézmozdulata pedig az oltárkép Jánosára emlékeztet. A falképen mindhárman ülnek és fejüket ég felé fordítva merőn bámulnak Krisztusra. A mellett, hogy az alakok mozdulatai dinamikusak, egész testük plasztikusabb, élettelibb. Érdekes módon ruhájuk színe teljesen megegyezik, holott helyüket nem ugyanott foglalják el a két képen: János zöld és vörös, Péter sárga és kék, Jakab pedig rózsaszín és kék színű ruhákban látható. A háttérben sziklás tájat láthatunk, melyet a festő néhány helyen füvekkel és levelekkel díszít. A két kép közötti hasonlóságot bizonyára annak tudhatjuk be, hogy az oltárkép festője a falképen látható jelenetet mintaként használta, talán a megrendelők külön kérésére. Véleményünk szerint a két kép nem ugyanannak a festőnek a műve, a falkép magasabb fokú mesterségbeli tudásról tanúskodik.

A sekrestye bejárata fölött a templom építetójének, Zámpler Jánosnak akadémikus stílusban festett portréját láthatjuk (8. kép). A vászonra festett olajkép méretei 95x76 cm. A félalakos portré festője fiziognómiailag hiteles ábrázolásra törekszik, az idősebb, őszes hajú férfi papi díszbe öltözve, jobb karját egy kis asztalon nyugtatva jelenik meg. Öltözete kanonoki méltóságának megfelelően, öv nélküli, térdig érő, nyakán, karján és alsó részén csipkével díszített karing, melyen viola színű könyökig érő, elől begombolható vállgallért, azaz mozzátát visel. Fején ugyancsak viola színű birétum látható. A kép háttérének sötét

színfelületéből előtűnő őszes hajjal keretezett arc szigorú, tekintélyes, a szemek értelmet sugároznak (9. kép). Papi, értelmiségi mivoltának jelvényei a kezében tartott könyv, az asztalon megjelenő toll, tinta és a címeit, tisztségeit tartalmazó papírlap a következő felirattal: „Reverendissimo Dno Joanni Zambler Cath. Eccl. Alb. Trans. Canonico Honorario Dist. Csik Inf. Et Kaszon Parocho Csik Szt Martonensi et Parochia RCatk ACsernaton Fundatori. In Csik Szent Marton.” A háttér a szürkés fal előtt megjelenő dús redőzetű sötétzöld, bársonyos anyagú függöny képezi, a falon pedig aranyozott keretben egy félalakos litografált püspökporté, mint kép a képben motívum látható (11. kép), mely bizonyára a templom építését támogató Kovács Miklós püspököt ábrázolja. A püspök portréjának megjelenése a kanonok háttérében, annak példaképeként értelmezhető, feljebbvalójával ápolt jó viszonyára enged következtetni. A festő valóság-hű ábrázolásra törekszik, a bőr színe, a szem életszerűsége, az arc ráncai, a haj és szemöldök megfestése magas fokú mesterségbeli tudásról tanúskodik. Emellett figyelemre méltó a karing csipkéjének finom kidolgozása (10. kép), melyen áttetszik az alatta viselt fekete és piros ruhadarab, a kezélő és a nyak csipkéje, a toll szintén mesterien megfestett. A háttérben levő fal, az asztal, az arc, a kéz sima felületű, finoman eldolgozott, míg a viola színű mozztát vastagabb, durvább ecsetvonásokkal festi meg, a leomló függönyön pedig a fény-árnyék hatásokkal kísérletezik. A festői eszközök kifinomultsága és a valóság-hű ábrázolás kvalitásos darabbá avatják e portét.

A szószék felépítése egyszerűbb, kiegyensúlyozottabb, mint barokk társaié (12. kép). A szószékkosár testén kialakított tükörszerű mezőkben lecsüngő virág- és gyümölcsfüzéreket látunk, ezeket kis csokorral összefogott, aranyozott virágfüzerek választják el egymástól. A szószékkosár peremén szívlécsor fut körbe, gerezdelt alja félgömb formájú, csigákból induló aranyozott sávok díszítik, melyek lecsüngő szőlőfürtben futnak össze (13. kép). A hangvető peremét tojássor díszíti, a fölötte levő elkeskenyedő részen pedig nagyméretű virágok, és körbefutó meander látható. Gerezdelt, kupolára emlékeztető csúcsán Krisztus, mint Jó pásztor jelenik meg. A templom falába vágott, szoborfülkéhez hasonló kis bemélyedésben a kék ruhájú szakállas Krisztus szobra aranyozott köpenyben, nyakában báránnyal látható. A mozgalmasan kiképzett köpeny lebegő hatást kelt, mely által Krisztust a mennyei szférához tartozónak érzékeljük. Feje körül a dicsfényt csak egy egyszerű kör képezi, szeme a távolba néz. A kvalitásos szobor dinamikus, életteli, méltóságot sugárzó. A hangvető alján sugárnyalábokkal körülvett igen élethű galamb a Szentlélek jelenlétére való utalásként jelenik meg. A szószék esetében ugyanolyan jó minőségű faragásokkal találkozunk, mint az oltáron. a hangvető csúcsán álló szobor pedig a hasonlóan egyszerű szószékekhez képest kiemelkedőnek mondható

A templom díszét emelő alkotások közül figyelmet érdemelnek a festett üvegablakok, melyek azonban csak igen töredékesen maradtak fenn. A szentély déli falának ablaka a leginkább kivehető (14. kép), ám itt is a húsz ablakkocka közül csak négy maradt meg. Mégis kirajzolódik a keresztrefeszített Krisztusnak a képe, amint egy barna csuhás férfi tartja karjában. A szerzetesnek csak a lába, a bal karja és a feje látható, mégis a jelenetnek köszönhetően Szent Ferencre ismerhetünk benne. Lába alatt az „M ÉS DENEM.” töredékes felirat olvasható, mely feltételezésünk szerint az „ISTENEM ÉS MINDENEM” része lehetett. A hajó déli falán egy sokkal kopottabb üvegablak tűnik fel, melynek szintén négy kockája maradt épen, a jelenet azonban alig kivehető (15. kép). Egy dicsfényes, ferences csuhába öltözött férfi fejét láthatjuk, mellette egy fiatalabbnak tűnő, szintén dicsfényes alak tűnik fel. A jelenetet az alatta levő „PÁDUAI ANTAL ...RÖGJ ÉR...” felirat és a két alak előtt látható liliom segítségével értelmezhető. Véleményünk szerint a teljes felirat így hangzott: „PÁDUAI ANTAL KÖNYÖRÖGJ ÉRETTÜNK.”, a képen látható ferences szent Páduai Szent Antal lehetett, a vele szemben látható kisebb alak pedig a szent attribútumaként megjelenő Jézus. A XIX. század közepén még ritkaságszámba menő festett üvegablakok különleges értéket képviselnek. Ebben az időben kezdik újra felfedezni a középkorban oly elterjedt technikát, ennek igen korai, ritka példái az alsócsernátoni üvegablakok.

A mesterek

A templom berendezéséhez tartozó alkotások közül csak az oltár, a szószék és a portré mesterét tudjuk meghatározni, a falkép és az üveglakok esetében sem a levéltári iratanyagban, sem a szakirodalomban nem találtunk támpontokat. Az oltárt illetően könnű helyzetben vagyunk, mert a hátán levő festett feliratból megtudhatjuk, hogy „Pap Miklós piktor készítette 1849 végén”. A portré szintén szignálva van, a „Pap Mih 1848” feliratot olvashatjuk rajta, a szószék mesterét pedig stíluskritikai módszerrel határozhatjuk meg

Pap Miklós nevével a Székelyföld más régióiban is találkozhatunk, mint katolikus templomok számára oltárokat és szószékeket készítő mesterrel. Csík környékén Csíksomlyón, Csíkszentmártonban, Csíkkozmáson, Tusnádon, Csíkmenaságon, Csíkszentimrén, Csíkszentkirályon, Udvarhelyszéken Lövétén, Farkaslakán, Háromszéken Alsócernáton mellett Berecken, Ozsdolán, Imecsfalván dolgozik. Ezek mellett több helyen lehetnek számunkra eddig ismeretlen alkotásai. Igen kiterjedt munkássága elválaszthatatlan családjától, hiszen a legtöbb helyen apjával, Pap Jánossal együtt dolgozik, tőle tanulja a mesterséget, az általa követett stílust viszi tovább. A különböző levéltári forrásokban, főleg Historia Domusokban és vizitációs jegyzőkönyvekben találkozhatunk a nevükkel. Pap János neve feltűnik a csíkszentmártoni Historia Domusban és közvetve megjelenik Csíkkozmáson is Pap Miklós „attyaként”. Meglepő módon nem a magyar szakirodalom az, amely eligazít minket ebben a kérdésben. Az 1930-as években a híres román akadémikus festő, Misu Popp halálának 40. évfordulója kapcsán megelégnék a vele foglalkozó kutatás. Corneliu Comănescu a „Pictorul Mișu Popp” című tanulmányában¹³ részletesen kitér a festő családi hátterére is. Innen tudjuk meg, hogy Mișu Popp apja nem más, mint Ioan Popp Moldovan de Galați, ikonkészítő mester, szobrász, festő és aranyozó, aki Nicolae Popp nevű fiával együtt a Székelyföld több régiójában készít oltárokat katolikus templomok számára. A pontosan összegyűjtött adatoknak köszönhetően biztosak lehetünk abban, hogy Ioan és Nicolae Popp megegyezik a székelyföldi oltárokat készítő Pap Jánossal és Pap Miklóssal. Comănescu azt is megemlíti, hogy a brassói „ASTRA” könyvtárában fennmaradt 4 részletrajz Ioan Pop-tól és

¹³ Comănescu, Corneliu: *Pictorul Mișu Popp*. In *Țara Bârsei*, an IV. martie-aprilie, 1932. 99–128.

14 oltárterv fiától, Nicolae Poptól, amelyek az idők során vagy valamely helyi levéltár vagy múzeum gyűjteményébe kerültek, felkutatásuk folyamatban van.

A család történetét bemutató részből kiderül, hogy nevük az évszázadok folyamán több változatban maradt fenn, találkozhatunk Popp, Popu, Popi, Pap, Popa, Pop formákkal, sőt még a Popovici is előfordul. Bizonyos, hogy papcsaláddal van dolguk. Egy Fogaras melletti román községből, Galacról (Galati) származnak, ahol a vezető emberek közé tartoztak. Egyik ősiüket, Ioan Popa-t Apafi Mihály fejedelem 1668. április 14-én, különféle szolgálataiért cserébe, nemesi rangra emeli, ettől kezdve használják a „de Galati” utónevet.

Ioan Popp születésének idejére vonatkozóan nincs adatunk, azonban a brassói Sfântu Nicolae templom halotti anyakönyvében 1869-ben a következő bejegyzést olvashatjuk: „Ioan Popp de Galațiu, pictor, sculptor și poleitor, Ulița Mare, n-rul, 1443, etate 95 ani.”¹⁴, melyből levonhatjuk a következtetést, hogy 1774-ben született és azt is, hogy az ortodox valláshoz tartozott. Itt, Fogarasban ismerkedik meg feleségével Elena Ivannal, akitől 11 gyermeke születik, azonban csak 9 (4 fiú, 5 lány) éri meg a felnőtt kort. A festés családi hagyomány volt. Pályájának kezdetén Fogarasban dolgozik, igen szűk körben, munkáit ebből a korszakából nem ismerjük, bár feltételezhető, hogy a környékbeli egyházak, magánszemélyek és hivatalnokok megrendelésére főként ikonokat festett. Az ezt követő időszakban kap felkéréseket székelyföldi katolikus templomi berendezések készítésére. Kérdés azonban, hogy hogyan kerül kapcsolatba ezekkel a megrendelőkkel, ki az, aki először kéri fel oltár, szószék készítésére. Fontos lenne tudni, hogy melyik település oltárát készíti leghamarabb, így kiderülhetne, hogy ki volt az első megrendelő, aki felfigyelt képességeire. A legnagyobb kérdés azonban az, hogy honnan tanulja Ioan Popp, fogarasi ikonfestő egy olyan oltártípus készítését, mely az erdélyi későbarokk szobrászat egyik jelentős mesterének, Hoffmayer Simonnak a nevéhez fűződik, hol találkozik hasonló oltárokkal és hogyan tudja olyan híven követni azoknak formáit?

Az általunk kutatók közül kronológiailag a legelső a csíkszentmártoni, de bizonyos, hogy már ezelőtt készit hasonló oltárokat. Idővel annyira keresett és foglalkoztatott lesz, hogy családjával együtt Csíkszeredába költözik. A költözés dátumát és a csíkszeredai tartózkodás időtartamát nem tudjuk, az azonban bizonyos, hogy 1818-ban már Brassóban élnek, melyből arra következtethetünk, hogy az első oltárok megrendelése 1818 előtt történt. A csíkszentmártoni oltár és szószék 1832-ben készül el, a Historia Domusban már brassói mesterként jelenik meg. Nyilvánvalóan nagyon sok megrendelést kaphatott, ha feleségével és

¹⁴ Galaci Pap János, festő, szobrász és aranyozó, Nagy utca, 1443 szám, 95 éves

5 gyermekével együtt vállalta, hogy elhagyja azt a helyet, ahol családját megbecsülés és tisztelet övezte. Corneliu Comanescu szerint lányai székelyföldi iskolákba járnak, úgyhogy elképzelhető, hogy több évet töltöttek Csíkszeredában.

A két legnagyobb fiú Nicolae és Constantin már a kezdetektől fogva apjuk műhelyében dolgoztak, Nicolae 1835 után egyedül vállalja a megrendeléseket, átvéve apjától a székelyföldi munkákat. Constantin felhagy a mesterséggel, visszaköltözik Fogarasra, ahol a családi birtokok örököséként fontos városi hivatalnok lesz, egy időben talán polgármesteri tisztséget tölt be. Négy kisebb gyereke már Brassóban születik, akik a Sfântu Nicolae ortodox templom anyakönyvébe vannak bejegyezve. Az apa neve az anyakönyvben a következőképpen szerepel: 1820-ban: „Dumnealui Kir Ioniță zugravu”, 1824-ben: „Ioan Pop zugravu”, 1827-ben: „Ioan Popovici, zugravu”, 1829-ben: „Kir Ioan Popovici, zugravu”¹⁵ Mint látjuk, több névváltozattal találkozhatunk, azonban a foglakozás neve mindegyik esetben megjelenik: zugrav, vagyis festő. Ebben az időben már annyira híressé váltak, hogy a Szamos völgyéből és Szamosújvárról is érkeznek megrendelések, az apa oda is költözik rövid időre, Nicolae fiára hagyva a székelyföldi munkákat. A család felemelkedésére utal az is, hogy a két legkisebb fiúkat, Mihail-t (Mișu) és Ioan-t különös gonddal iskoláztatják. Mișu-t a könnyű érvényesülés reményében katonai pályára szánják, 15 évesen beíratják a kézdivásárhelyi katonai iskolába. A négy év elvégzése után mégiscsak úgy dönt, hogy felhagy a katonai pályával, mert úgy gondolja, hogy románként sokkal kevesebb esélye van a ranglétrán való fölemelkedésre. Kis időre visszamegy apja műhelyébe, azonban kivételes rajz tehetségével kitűnt testvérei közül, így apja belegyezik, hogy a bécsi akadémián tanulhasson. A legkisebb fiú, Ioan szintén Bécsben tanult a műszaki egyetemen, hazatérve pedig az 1860-ban alakult iași-i egyetemen az analitikus mértan oktatásának megteremtőjeként nagy hírnévre tett szert. Öt lányukat is igen sikeresen adták férjhez, papok, egyetemi tanárok, gazdag kereskedők feleségeivé váltak.

Feltételezhetően egy olyan oltárkészítő családdal van dolgunk, ahol az apa, vagy valamely testvér irányítása alatt a többi családtag is részt vett a munkákban. Mint említettük, Ioan Popp műhelyében nem csak Nicolae dolgozott, hanem testvérei Constantin és Mișu is, akikre bizonyára csak kisebb munkákat bíztak rá. Constantin szobrászattal és aranyozással foglalkozott, bár, mint említettük, egy idő után áttér a hivatalnoki pályára. Mișu Popp tehetsége apja műhelyében bontakozott ki. Bár az általunk vizsgált oltárok nagyobb részénél Pap Miklós neve jelenik meg, mint készítő, mégsem tudjuk elválasztani az apa és a fiú

¹⁵ Comănescu: i.m. 100.

alkotásait. Lehetséges, hogy egy oltáron belül az architektúrát az egyik, a festményt a másik készíti. Pap Miklóst a különböző források a „pictor”, „szobrász”, „fabricator” , „festész” nevekkel illetik, melyből arra következtethetünk, hogy mesterünk nem csak mint festő és szobrász működött, hanem az architekturális részeket is ő készítette. Mivel a mesterséget apjától tanulta és hosszú ideig vele együtt dolgozott, az ő formanyelvét és munkamódszereit vette át. Az egyes oltárok, szószékek építészeti részleteinek és figurális megoldásainak minőségi eltérése arra utalhat, hogy a családtagok egyike magasabb mesterségbeli tudással rendelkezett. Az alsócsernátoni oltár és szószék faragott díszítései kvalitásosabb munkák, mint az oltárkép, mely arra enged következtetni, hogy Nicolae Popp az asztalos munkához és a faragáshoz jobban értett, mint a festéshez. Az apa által készített oltárképek alakjai sokkal plasztikusabbak, élettelibbek, az elrendezés is természetesebb, nem annyira merev, mint az alsócsernátoni. Más általuk készített oltároktól eltérően itt nem találunk imádkozó angyalokat a tabernákulum két oldalán, és szobrok sem jelennek meg az oszlopok között. Az alcsíki és udvarhelyszéki oltárok esetében a felépítmény is sokkal monumentálisabb, a Hoffmayer Simon által kialakított kupolás-baldachinos oltártípust követi. Ezek általában kettő, vagy négy oszlopra támasztott baldachinból és kupolás tabernákulumból állnak. Az alsócsernátoni oltár felépítése az általunk kutató oltárok közül a csíksomlyói kegytemplom mellékoltáraihoz hasonlít a leginkább. A Keresztelő Szent János és a Nepomuki Szent János mellékoltárok szintén háromszögromzatos lezárásúak, a felépítmény két oldalán levő virágos, indás díszítés is megjelenik. A háromszögromzatos lezárás nem jellemző az általuk készített más falusi templomok főoltáira, azonban a díszítő faragványok ugyanabból a mintakincsből táplálkoznak. Az oltárképek figuráinak arca igen jellegzetes, több általunk kutató oltáron hasonlóakkal találkozhatunk. Például az alsócsernátoni oltárképen látható Mózes arca teljes mértékben megegyezik a csíkszentmártoni déli mellékoltár Nepomuki Jánosáéval. A csíkszentmártoni oltár időben az első az általunk vizsgált oltárok közül, 1832-ben készült és az apa, Ioan Popp alkotása. A csernátoni oltárképpel való hasonlósága arra utal, hogy a fiú nem csak apja munkamódszerét, stílusát, hanem festészeti formáit is híven követi, bár meg kell jegyeznünk, hogy munkái minőségileg alulmaradnak apjához képest. Figyelembe kell vennünk azt is, hogy végül Nicolae lesz az, aki a székelyföldi oltárkészítésre „specializálódik”, míg apja más megrendeléseket is elvállalt, tehát önálló mesterként, apja segítségével is képes eleget tenni a felkéréseknek.

Csíkszentmárton és Alsócsernáton között újabb összefüggésekre lehetünk figyelmesek, ugyanis Zámblér János 1829-től 1849-ig volt plébános Csíkszentmártonban, tehát az ottani oltár megrendelése az ő nevéhez fűződik. Nem véletlen, hogy a szülőfalujába

emelendő templom oltárát is a már ismert mesterektől rendeli, ugyanis ekkoriban plébániáján is dolgoztat velük. A csíkszentmártoni *Historia Domus*ból megtudhatjuk, hogy 1848-49-ben készült Szent Kereszt mellékoltár Pap Mihály műve. Ugyancsak ennek a Pap Mihálynak, tehát a Pop család legifjabb tagjának, Misu (Mihail) Poppnak a kézjegyével találkozhatunk az alsócsernátoni templomban lévő Zámblér János portrén is. Misu Popp (1827-1892) a XIX. század második felének jelentős román festője. Elena Popescu a 2007-ben megjelent Misu Popp monográfia bevezetőjében a XIX. század legtehetségesebb román művészeinek nevezi.¹⁶ Életművében az egyházi megrendelésre készült freskók és ikonosztázok mellett majd minden festészeti műfaj megtalálható. Készített csendéletet, tájképet, történelmi festményt is, azonban portréfestészete a legkiemelkedőbb. A bécsi tanulmányai alatt nem csak az akadémikus festészettel, hanem a biedermeier stílussal is megismerkedik, olyan tanárok révén, mint F. G. Waldmüller, J von Fröchlich, Fr. Von Amerling. Ennek köszönhetően portréfestészetében az akadémikus formákhoz való ragaszkodás mellett a biedermeier kissé érzelgős, otthonosságra, melegségre törekvő világa is felfedezhető. 1850-től 1864-ig Bukarestben él, majd visszatér szülővárosába, Brassóba. Az eldugott székelyföldi templomban, Alsócsernátonban való portréjára a szakirodalom, érthető módon, még nem figyelt fel, annál is inkább mert magyarul, Pap Mihályként szignálja azt. A Zámblér Jánosról készített portré értékét növeli, hogy valószínűleg ez az első munkája, amit az akadémiáról való hazatérte után fest. Későbbi biedermeier hatást tükröző portréival összevetve az akadémikus formákhoz való ragaszkodás jellemzi, az eredetiség hiánya mellett szinte kézműves pontosságát emelhetjük ki. Az 1850-ben készült Szatmáry Papp Károly portréján¹⁷ hasonló formai hagyományokat követ, a szintén 1850-ben készült Ismeretlen nő portréjának¹⁸ háttérében pedig a Zámblér-portréhoz hasonló függöny jelenik meg.

¹⁶ Elena Popescu : *Misu Popp. Reprezentant al anademismului românesc*. Sibiu, 2007. 10. o.

¹⁷ Olaj, vászon, 85,5x65 cm. Muzeul National de Arta Bucuresti.

¹⁸ Olaj, vászon, 78,5x62, 5 cm. Muzeul National de Arta Bucuresti.

Következtetések

Témánk és az erdélyi művészettörténet-kutatás szempontjából elsősorban nem e kis mesterek provinciális munkáinak elemzése a lényeges, bár az is fontos eredményeket hozhat, hanem a XIX. századi erdélyi viszonyok megismerésének lehetőségeként nagy jelentőséggel bír. Mai viszonyrendszerünk szerint meglepőnek tarthatjuk, hogy egy ortodox román ikonfestő család készít magyar katolikus templomok számára oltárokat és szószékeket. Kiterjedt tevékenységük azonban azt bizonyítja, hogy átjárhatóak voltak olyan kategóriák, amelyek ma már feltűnést keltenek. Tudnunk kell azonban, hogy a XIX. század elején a nemzetiségi probléma még nem okoz fennakadásokat, annál meglepőbb viszont a felekezeti áthajlás. Mindez arra enged következtetni, hogy Ioan Popp és családja megítélésében nem a nemzetiségi és a felekezeti hovatartozás volt az elsőrendű, hanem a mesterségbeli tudás, annál inkább, mivel bizonyosan ők voltak a környék egyetlen „hozzáértő szakemberei”. Így lehetséges, hogy elárasztották megrendelésekkel, és ők eleget tettek úgy az ortodox, mint a katolikus egyház kéréseinek. Bizonyos, hogy a Popp család mindent megtett az érvényesülés érdekében, tehát megtanulta a megrendelők nyelvét, gyermekeit magyar iskolába járatta, sőt a nevét is magyarosította, ha szükség volt rá. Jól követhető a román nép nemzettudatának fejlődése Misu Popp életpályája kapcsán. Kézdivásárhelyi magyar katonai iskolában kezdi, 1848-ban még magyarul szignálja képét, később Bukarestben él és a román nemzeti értékek képviselőjévé válik. A Popp család kiterjedt működése rávilágít a Székelyföld perifériális jellegére, művészetének provinciális voltára is. E kis mesterek számítottak művészeknek ezen tájegységen, tehát hozzájuk fordultak megrendelésekkel, figyelmen kívül hagyva, hogy más nemzetiséghez és felekezethez tartoznak.

Kutatásaim eredményei a művészettörténeti tanulságok mellett a XIX. századi erdélyi viszonyok megértéséhez is hozzájárulnak, rávilágítván a nemzetiségi és felekezeti határok átjárhatóságára.

Források

- 1823-as vizitáció, Futásfalva, Gyulafehérvári Érseki Levéltár. I/4. 25 doboz.
- 1830-as vizitáció, Futásfalva, Gyulafehérvári Érseki Levéltár. I/4. 26 doboz.
- 1872-es vizitáció, Futásfalva, Gyulafehérvári Érseki Levéltár. I/4. 39 doboz.
- Zámblér család iratai, Román Nemzeti Levéltár, Kovászna Megyei Kirendeltsége, Fond 60/27, 60/24

Bibliográfia

- Blazian H.: *Contribuții la istoria picturii române în secolul al XIX.-lea.* In. *Viața Românească*, 1939.
- Comanescu, Corneliu: *Pictorul Mișu Popp.* In *Țara Bârsei*, an IV. martie-aprilie, 1932.
- Constantinescu, P.: *Trei pictori de la 1848.* București, 1958.
- Frunzetti, Ion: *Mișu Popp.* București, 1956.
- Frunzetti, Ion: *Arta românească în secolul al XIX-lea.* București, 1991.
- Moroianu, G.: *O mică întergire la studiile despre pictorul Mișu Popp publicate în Țara Bârsei.*, an IV. Septembrie-octombrie, Nr. 5, 1932.
- Oprescu, George: *Pictura românească în secolul al XIX-lea.* București, 1984, Editura Meridiane.
- Popescu, Elena: *Mișu Popp. Reprezentant al anademismului românesc.* Sibiu, 2007.
- Popp, Constantin: *Din viața lui Mișu Popp.–Amintiri.* In *ȚB.* Anul IV: martie-aprilie, 1932 nr. 2.
- Porumb, Marius: *Dicționar de pictură veche românească din Transilvania secolul XIII.-XVIII.* București, 1998, Editura Academiei Române.
- Porumb, Marius: *Un veac de pictură românească din Transilvania: secolul XVIII.* Buzurești, 2003, Meridiane.
- *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Transsylvaniensis.* Albae Carolensis, 1882.
- Vătășianu, Virgil: *Opera pictorului Mișu Popp.* Brașov, 1932, Tipografia Unirea.

Képmelléklet

1. A templom oltára

2. A templom oltára eredeti festésben

3. A tabernákulum

4. Az olárkép. Krisztus színeváltozása

5. Az oltár háta mögötti falkép

6. Jakab apostol

7. János és Péter apostolok

8. Zámpler János portéja

9. Zámpler János portéja. Részlet

10. A portré részlete

11. A püspök portéja

12. A szószék

13. A szószékkosár régi színezése

14. A szentély üveablaka

15. A hajó üveablaka

